

АСОСИЙ ВОСИТАЛАРНИНГ ЖИСМОНИЙ ВА МАЊНАВИЙ ЭСКИРИШИ ҲИСОБИ.

Рахимова Гузалбегим Муродовна,
Тошкент Молия Институти PhD, доцент.,
Email:guzalbegim@gmail.com
Тошкент, Ўзбекистон
ORCID 0000-0002-8611-2139

ACCOUNTING FOR PHYSICAL AND FUNCTIONAL OF DEPRECIATION OF FIXED ASSETS

Rakhimova Guzalbegim Murodovna,
PhD, Associate Professor
Email:guzalbegim@gmail.com
Tashkent Institute of Finance, Tashkent, Uzbekistan,
ORCID 0000-0002-8611-2139

JEL Classification: M1, M4, M41

Аннотация. Мақолада асосий воситалар амортизациясининг моҳияти улардан фойдаланиши ва алмашув қийматини аста-секин ийқотишидан, иккинчисини яратилаётган маҳсулотга босқичма-босқич ўтказишидан иборат эканлиги ҳақида назарий фикрлар юритилган. Амортизация дараҷаси ишлаб чиқарилган маҳсулотларга ўтказилган асосий воситалар қийматининг улушини белгилайди. Асосий воситалар улардан унумли фойдаланиши жараёнида ҳам, ҳаракатсизликда ҳам жисмоний ва мањнавий эскиришига сабаб бўлади. Жисмоний эскириши билан асосий воситалар томонидан уларнинг фойдаланиши қиймати ийқолади яъни, меҳнат жараёни, табиат кучлар таъсири остида, шунингдек асосий фонdlардан фойдаланмаслик туфайли техник, иқтисодий ва ижтимоий хусусиятлари ёмонлашади. Энергетика соҳасида иши пайтида асосий воситаларнинг жисмоний эскириши

юқори ҳарорат, босим ва катта механик кучларга кучли таъсир кўрсатадиган металлнинг эскириши, коррозия, ускуналарнинг кул кийши, қарши изоляцияси, қурилиши иниоотларининг эскириши натижасида юзага келади. Табиат кучларининг салбий таъсири ва саноат корхоналарининг зарарли чиқиндилари (ҳаво ва сувга) туфайли электр узатиш устунлари, очиқ подстанциялар тузилмалари, зирҳ ва кабел тўқиши айниқса жиоддий зарар кўради.

Abstract. The article contains theoretical ideas that the essence of the depreciation of fixed assets consists in the gradual loss of their use and exchange value, and the gradual transfer of the latter to the product being created. The rate of depreciation determines the share of the cost of fixed assets transferred to manufactured products. Basic tools cause physical and mental wear and tear both during their effective use and inactivity. With physical

wear and tear, the value of their use is lost by fixed assets, that is, under the influence of the labor process, natural forces, as well as due to the lack of use of fixed assets, their technical, economic and social characteristics deteriorate. It occurs as a result of wear and tear of exposed metal, corrosion, ash wear of equipment, aging insulation, wear and tear of building structures. Due to the negative effects of natural forces and harmful emissions (air and water) of industrial enterprises, power transmission poles, open substation structures, armor and cable weaving are especially seriously damaged.

Калит сүзлар. актив, асосий восита, маънавий ва жисмоний эскириши

Keywords. assets, fixed assets, physical and functional depreciation

Кириш. Энергия обьектлари асосий воситаларининг жисмоний эскириши ўзига хос хусусияти, нотекислиги, натижада турли хил машиналар, механизмлар, қурилиши иниоотлари ва иниоотлар турли йиллар давомида хизмат қиласди. Асосий қувват ускунасининг жисмоний хизмат муддати 50 йил ёки ундан кўпроқ вақтга етиши мумкин. Гидроэлектростансиялар ва иссиқлик электростансияларининг гидротехник иниоотларининг хизмат муддати яна ҳам узоқ (100 йилгача). Энергетика соҳасидаги жисмоний эскиришининг интенсивлигига бир қатор омиллар таъсири қиласди:

1. Мехнат воситаларининг юкланиши даражаси. Энергетика соҳасида асосан ўрнатилган қувватлардан фойдаланиши соатлари сони билан белгиланади. Асосий воситаларининг эскириши ускуналарнинг юкланиши даражасига номутаносидир. Қоида тариқасида, ускунанинг юкини номинал қувватидан юқори бўлмагандан максимал самарадорликни ва ишлаб чиқаришнинг

минимал нархини олиш вазифалари билан белгиланган чегараларга ошириши иқтисодий жиҳатдан фойдалидир. Узоқ муддатли мажбурий иши режимлари, қозонхоналар, турбиналар, генераторлар, трансформаторлар ва кабел линияларининг ҳаддан ташқари юкланиши заарали ҳисобланади.

2. Асосий ва ёрдамчи ускуналарни ишлаб чиқарши ва ўрнатиш сифати. Ушбу омил энергетика соҳасида алоҳида аҳамиятга эга, сабаби, энергия ишлаб чиқарши ва истеъмол қилиши вақтидағи тасодиғий ва ўзига хос хусусиятга эгадир.

3. Асосий воситаларни атмосфера ва бошқа ташқи омиллар таъсиридан ҳимоя қилиши даражаси.

4. Ишилашнинг техник даражаси, ускуналарни таъмирлаш сифати ва уларни ўз вақтида олиб келиши.

Иш машиналари, электр жиҳозлари ва бошқа турдаги асosий воситалар нафақат жисмоний эскиради, балки техник-иктисодий хусусиятларига кўра орқада қолади, яъни маънавий бузилишларга дуч келади. Худди шу дизайндағи ускуналарни арzonроқ кўпайтириш ва янги, янада ривожланган машиналарни яратиш каби омиллар таъсири остида аввалгилари техник жиҳатдан қолоқ ва иқтисодий жиҳатдан самарасиз бўлиб қолади [5].

Ушбу омилларга кўра, улар фарқ қиласди:

- биринчи турдаги маънавий амортизация, такрор ишлаб чиқариш нархининг пасайиши туфайли қуриқлаш-ёнгин тизими нархининг пасайишини тавсифлайди;

- ҚЁС (қуриқлаш-ёнгин тизими) техник ва иқтисодий қолоқлиги натижасида иккинчи турдаги маънавий бузилиш, янада прогрессив ва самарали машиналар ва ускуналарни жорий этиш натижасида

уларнинг нархини пасайтиришни тавсифлайди.

Биринчи турдаги маънавий эскириш уларни ишлаб чиқариш технологиясини такомиллаштириш натижасида айнан бир хил дизайндаги асосий воситаларни ишлаб чиқариш таннархини пасайтиришда намоён бўлади. Энергетика соҳасида биринчи турдаги эскириш ҳозирги кунда бир неча йил аввалги ускуналарни ишлаб чиқарадиган энергетика корхоналарида техник тараққиёт билан боғлик, аммо арzon нархларда.

Иккинчи турдаги маънавий бузилиш энергетика соҳасидаги илмий ва технологик тараққиёт туфайли юзага келади ва мавжуд бўлганларга нисбатан яхшироқ иқтисодий кўрсаткичларга эа бўлган техник жиҳатдан ривожланган асосий воситаларни оммавий эксплуатация қилишда намоён бўлади. Иккинчи турдаги маънавий амортизация шунга ўхшаш мақсадда янги, янада ривожланган операцион тизимлари нисбатан рақобатбардошлигини, уларнинг йўқолиши натижасида мавжуд асосий воситалар қиймати пасайишини изоҳлайди [4].

Электр энергетикада иккинчи турдаги маънавий бузилиш буғ параметрлари юқори бўлган янги қувват блокларини оммавий равищда ишга тушириш билан кузатилади, бирлик қуввати катта, эстродиол цикл ва газ турбинали электр станциялар каби тубдан янги энергия технологиялари. Биринчи турдаги маънавий эскиришга энергетикадаги техник тараққиёт сабаб бўлса, иккинчи турдаги маънавий эскиришга электр энергетикадаги техник тараққиёт сабаб бўлади.

Материал ва метод. Асосий воситаларни тиклаш ўз табиатига қўра молиялаштиришнинг турли манбаларига

ва шунга мос равища бухгалтерия ҳисобида акс еттиришнинг бошқача тартибида ега бўлган таъмирлаш, модернизация ва реконструкция қилиш йўли билан амалга оширилиши мумкин. Таъмирлаш, модернизация ва реконструкция қилиш иқтисодий жиҳатдан (ташкилотнинг ўзи томонидан) ёки шартнома усуслари билан (иҳтисослашган ташкилотнинг кучлари томонидан) амалга оширилиши мумкин.

Асосий воситаларни таъмирлаш жорий, ўрта, капитал ёки айниқса мураккаб, қисман ёки тўлиқ мустақил равищда (иқтисодий воситалар билан) ёки учинчи томон ташкилоти томонидан амалга оширилиши мумкин.

Бундан ташқари, капитал таъмирлаш жараёнида асосий воситаларни модернизация қилиш ва реконструкция қилиш амалга оширилиши мумкин, бу еса жорий ва капитал харажатлар учун таъмирлаш ишларини ажратиш зарурлигига олиб келади .

Мунозара. Иш пайтида асосий воситалар эскиради. Объектларни иш ҳолатида сақлаш ва эрта ишдан чиқишининг олдини олиш учун асосий воситаларни таъмирлаш зарур.

Таъмирлаш—эскирган қисмларни янгиларига алмаштириш, агар асосий восита учун функционал жиҳатдан ҳеч нарса ўзгармаса, унинг имкониятлари кенгаймайди, техник хусусиятлари яхшиланмайди.

Бажарилган ишларнинг мураккаблиги, муддати, ҳажми ва характеристига қараб асосий воситаларни таъмирлаш жорий, ўрта ёки капитал бўлиши мумкин [10].

Жорий таъмирлаш обьектни иш ҳолатида сақлаш учун амалга ошириладиган ва 1 йилдан кам вақт оралиғида амалга ошириладиган таъмирлаш ҳисобланади.

Ўртача таъмирлаш билан таъмирланган жиҳозни қисман демонтаж қилиш ва қисмларнинг бир қисмини тиклаш ёки алмаштириш амалга оширилади. Асосан, ушбу турдаги таъмирлаш 1 йилдан ортиқ частота билан амалга оширилади.

Капитал таъмирлаш тушунилади:

асбоб-ускуналар ва транспорт воситалари учун-жиҳозни тўлиқ қисмларга ажратиш, таянч ва Кузов қисмлари ва жамланмаларини таъмирлаш, барча ескирган қисм ва жамланмаларни янги ва замонавийлари билан алмаштириш ёки тиклаш, жиҳозни йиғиш, тартибга солиш ва синовдан ўтказиш;

бино ва иншоотлар учун-ескирган иншоотлар ва қисмларни алмаштириш ёки уларни таъмирланган обьектларнинг експлуатацион имкониятларини яхшилайдиган бардошли ва тежамли билан алмаштириш, ушбу обьектда хизмат қилиш муддати енг катта бўлган асосий иншоотларни тўлиқ алмаштириш бундан мустасно - (тош ва бетон биноларнинг пойdevорлари, ер ости тармоқларининг кувурлари, двигателларнинг таянчлари ва бошқалар.) Асосий воситалар обьектини таъмирлаш харажатлари бухгалтерия ҳисобида ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби ҳисобваракларининг кредити билан мос равишида тегишли ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби ҳисобваракларининг (сотиш харажатлари) дебети бўйича акс еттирилади .

Асосий воситалар обьектини тиклаш модернизация қилиш орқали амалга оширилиши мумкин.

Модернизация қилиш, шунингдек тугатиш ва жиҳозлаш бўйича ишлар ускуналар, бинолар, иншоотлар ёки амортизация қилинадиган асосий воситаларнинг бошқа обьекти, юкларнинг

кўпайиши ва (ёки) бошқа сифатларнинг технологик ёки хизмат кўрсатиш мақсадларини ўзгартиришга қаратилган.

Модернизация капитал таъмирлаш пайтида, хусусан, биноларнинг тош ва бетон пойdevорларини, ер ости тармоқлари кувурларини, кўприк таянчларини алмаштиришда, асосий воситаларнинг таркибий қисмларини турли хил фойдали умрга алмаштиришда ва ҳоказоларда амалга оширилиши мумкин. Шу билан бирга, асосий воситалар обьектини модернизация қилиш ва реконструкция қилиш харажатлари фақат фойда ҳисобидан амалга оширилиши керак ва улар тугагандан сўнг, агар модернизация ва реконструкция қилиш натижасида унинг фаолиятининг дастлаб қабул қилинган норматив кўрсаткичлари (фойдали ҳаёт, имкониятлар, фойдаланиш сифати ва бошқалар.) яхшилаш (oshiриш).

Асосий воситаларни модернизация қилиш ва реконструкция қилиш билан боғлиқ харажатларни (шу жумладан капитал таъмирлаш пайтида амалга ошириладиган обьектни модернизация қилиш харажатларини) ҳисобга олиш капитал қўйилмаларни ҳисобга олиш учун белгиланган тартибда амалга оширилади.

Модернизация таъмирлашдан, биринчидан, унинг натижасида дастлаб қабул қилинган меъёрий кўрсаткичлар (фойдали хизмат муддати, қуввати, сифати ва бошқалар) билан фарқ қиласди (кўпайтирилди), иккинчидан, модернизация харажатлари асосий воситалар нархининг ошишига боғлиқ (яъни. уларни ишлаб чиқариш таннархига киритиш мумкин емас).

Шундай қилиб, таъмирлашнинг асосий воситаларни тиклашнинг бошқа турларидан фарқи шундаки, таъмирлашнинг барча турлари жорий

харажатларга, реконструксия ва модернизация – капиталга тегишли. Бу реконструксия ва асосий воситаларни модернизация қилиш муносабати билан сарфланган харажатлар учун бухгалтерия хусусиятларини белгилайди [3].

Таъмираш пайтида қилинган харажатлар, шунингдек асосий воситаларни модернизация қилиш моддий бойликларнинг таътили (харажатлари), иш ҳақи, етказиб берувчиларга бажарилган таъмираш ишлари учун қарздорлик ва бошқа харажатларни ҳисобга олиш учун тегишли бирламчи бухгалтерия ҳужжатлари асосида акс еттирилади.

Асосий воситаларни ҳисобга олиш тартибини тартибга солувчи меъёрий ҳужжатларда асосий воситаларни таъмираш харажатларини ҳисобга олишнинг қуйидаги усуллари назарда тутилган:

Асосий воситаларни таъмираш учун ҳақиқий харажатлар микдори тўлиқ улар аслида қилинган бўлган давр жорий харажатлар (қоида тариқасида, оддий фаолияти учун харажатлар) киритилган бўлиши мумкин.

Асосий воситаларни таъмираш харажатларини ҳисобга олиш тартиби таъмираш ишларини ким бажаришига боғлиқ. Асосий воситаларни таъмирашнинг икки йўли мавжуд: шартнома усули (таъмираш учинчи томон ташкилоти томонидан амалга оширилади) ва иқтисодий усул (ташкилотнинг ўзи томонидан таъмираш ишларини бажаришни ўз ичига олади).

Асосий воситаларни ҳар иккала усулда таъмирашда ҳар бир таъмирланаётган обьект учун нуқсонлар рўйхати тузилади. Ушбу баёнотда бажариладиган ишлар, асосий воситаларни таъмираш учун бошланиш ва тугаш саналари, алмаштириладиган

қисмлар, ишларни бажариш ва алмаштириладиган қисмларни ишлаб чиқариш учун вақт стандартлари, шунингдек таъмирашнинг тахминий қиймати кўрсатилган. ҳар бир мақола.

Ташкилот ойлик режалаштирилган ажратмаларнинг ишлаб чиқариш (ишлар, хизматлар) таннархига киритилган асосий воситаларни таъмираш учун захира яратиши мумкин.

Таъмираш пайтида қилинган харажатлар, шунингдек асосий воситаларни модернизация қилиш моддий бойликларнинг таътили (харажатлари), иш ҳақи, етказиб берувчиларга бажарилган таъмираш ишлари учун қарздорлик ва бошқа харажатларни ҳисобга олиш учун тегишли бирламчи бухгалтерия ҳужжатлари асосида акс еттирилади.

Асосий воситаларни ҳисобга олиш тартибини тартибга солувчи меъёрий ҳужжатларда асосий воситаларни таъмираш харажатларини ҳисобга олишнинг қуйидаги усуллари назарда тутилган:

Асосий воситаларни таъмираш учун ҳақиқий харажатлар микдори тўлиқ улар аслида қилинган бўлган давр жорий харажатлар (қоида тариқасида, оддий фаолияти учун харажатлар) киритилган бўлиши мумкин.

Асосий воситаларни таъмираш харажатларини ҳисобга олиш тартиби таъмираш ишларини ким бажаришига боғлиқ. Асосий воситаларни таъмирашнинг икки йўли мавжуд: шартнома усули (таъмираш учинчи томон ташкилоти томонидан амалга оширилади) ва иқтисодий усул (ташкилотнинг ўзи томонидан таъмираш ишларини бажаришни ўз ичига олади).

Асосий воситаларни ҳар иккала усулда таъмирашда ҳар бир таъмирланаётган обьект учун нуқсонлар

рўйхати тузилади. Ушбу баёнотда бажариладиган ишлар, асосий воситаларни таъмирлаш учун бошланиш ва тугаш саналари, алмаштириладиган қисмлар, ишларни бажариш ва алмаштириладиган қисмларни ишлаб чиқариш учун вакт стандартлари, шунингдек таъмирлашнинг тахминий қиймати кўрсатилган. ҳар бир мақола.

Ташкилот ойлик режалаштирилган ажратмаларнинг ишлаб чиқариш (ишлар, хизматлар) таннархига киритилган асосий воситаларни таъмирлаш учун захира яратиши мумкин. [1].

Ишга туширилган ва ҳисобга олинган асосий воситалар объектлари уларни иш ҳолатида сақлаш учун қўшимча харажатларни талаб қиласди. Асосий воситаларни сақлаш кўпгина корхоналар учун, айниқса, ушбу объектларнинг хизмат муддати узоқ бўлган ҳолларда муҳим харажат моддаси ҳисобланади.

Ташкилий ва техник хусусиятларига кўра таъмирлаш капитал ва жорий бўлинади. Капитал таъмирлаш деганда барча ескирган қисмларни, қисмларни ва иншоотларни алмаштириш ёки тиклаш тушунилади. Машина, ускуналар ва transport воситаларини капитал таъмирлаш бир йилдан ортиқ вакт оралиғида амалга ошириладиган таъмирлаш ҳисобланади, унда жиҳоз тўлиқ демонтаж қилинади, барча ескирган қисмлар ва йиғилишларни алмаштиради ёки тиклайди, йиғилади ва қайта синовдан ўтказилади.

Автотранспорт воситалари учун капитал таъмирлаш автомобилларнинг маркасига қараб 20 дан 50 минг км гача бўлган масофани босиб ўтгандан кейин амалга оширилади. Бино ва иншоотларни капитал таъмирлаш пайтида бутунлай ескирган иншоотлар ва қисмлар

таъмирланаётган эксплуатацион яхшилайдиган ўхшаш ёки бардошли ва тежамкор қисмлар билан алмаштирилади [8].

Бухгалтерия ҳисоби бажарилган таъмирлаш микдори ва унинг қиймати тўғрисида маълумот тўплашни, шу мақсадга мўлжалланган маблағлардан фойдаланиш устидан ишончли назоратни таъминлаши керак.

Кейинги капитал қўйилмалар натижасида асосий воситаларнинг бошланғич қиймати объектнинг ҳолати яхшиланиб, унинг дастлаб тахмин қилинган меъёрий кўрсаткичларини: хизмат муддати, ишлаб чиқариш қуввати, майдони, тезлигини оширсагина ортади. Объектнинг техник ҳолатини сақлаш ва сақлаш учун қилинган таъмирлаш харажатлари бошланғич харажатларни кўпайтирмайди, лекин улар пайдо бўлганда жорий харажатлар сифатида тан олинади.

"ТЕК-Енерго" МЧЖ компаниясида асосий воситаларни таъмирлаш бўйича барча харажатлар жорий харажатлар сифатида тан олинади.

Жорий таъмирлаш қисмларни қисман алмаштириш, алоҳида қисмларни кичик таъмирлаш, деворларни оқлаш, бўяш ва ҳ.к. лар орқали майда шикастланишларни бартараф этиш мақсадида амалга оширилади. Асосий воситаларни иш ҳолатида сақлаш учун уларни ишлатиш пайтида амалга оширилади.

«Ҳудудий электро тармоқлар» АЖда амалга ошириладиган таъмирлаш тарқатиш тармоқларига техник хизмат кўрсатишнинг кўп йиллик жадвали билан режалаштирилган бўлиб, у таъмирлаш ҳажмлари тўлиқ таъмирлаш даври учун йиллар давомида тенг тақсимланадиган тарзда тузилади ва тарқатиш

тармоқларига техник хизмат кўрсатиш ва ривожлантиришнинг йиллик жадвали. Тарқатиш тармоқларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатишнинг енг замонавий шакли-бу жойларда ишларни амалга оширишнинг кенг қамровли усули.

1-комплекс: текшириш, фавқулодда ўчоқларни бартараф этиш, таъмирлаш орасидаги даврда носозликка олиб келиши мумкин бўлган шикастланишлар, аҳоли хавфсизлигига таҳдид солувчи носозликлар, трансформатор юкларини ўлчаш, кучланиш даражасини аниқлаш.

2-комплекс: 1-комплекс устида ишлаш, ёғоч чиришини назорат қилиш ва қабул қилинмайдиган чиришга ега таянчларни аниқлаш, темир йўл таянчлари ва приставкалари ҳолатини тасодифий текшириш, чақмоқдан ҳимоя қилиш ускуналарини қайта кўриб чиқиш, кабел қўшимчаларини синовдан ўтказиш, узгич ва трансформаторларга техник хизмат кўрсатиш.

3-комплекс: 2-комплекс, қаршиликни ўлчаш, отларни текшириш, изоляцияни синаш, объектларни капитал таъмирлаш, ишончлилигини ошириш бўйича тадбирларни амалга ошириш бўйича ишлар.

Мураккаб таъмирлаш частотаси куйидагича:

Мураккаб 1-ҳар йили (техник хизмат)

Мураккаб 2- ҳар 5 йил ва бир йил, олдинги мураккаб 3.

Мураккаб 3 - ҳар 5 йилда (ёғоч таянчларда қилинган ҳаво линиялари)

1 йил ичida 10 маробата (темир-бетон таянчларда қилинган ҳаво линиялари).

Шунингдек, техник сабабларга кўра ускуналарнинг ишлашидаги носозликларни бартараф этиш, унинг узлуксиз ишлаши учун режалаштириш-

техник бўлим ходимлари коммутатор тармоқларига техник хизмат кўрсатишнинг кўп йиллик жадвалини ва коммутатор тармоқларига техник хизмат кўрсатиш ва ривожлантиришнинг йиллик жадвалини режалаштирадилар.

Капитал таъмирлаш учун асос бўлиб хизмат қиласидиган маъмурий ҳужжат нуқсонли баённомадир. Унда жадвалда назарда тутилган таъмирлаш муддатлари, асосий воситаларнинг ушбу обьекти учун бажарилиши лозим бўлган иш турлари, алмаштириладиган бирликлар, таъмирлашнинг смета қиймати кўрсатилади. Нуқсонли баённомаларни тузиш капитал таъмирлашни режалаштириш ва асосий воситаларни таъмирлашга ўтказиш тартибини белгилашни осонлаштиради.

Таъмирлаш ишлари учун зарур бўлган материаллар берилгандан сўнг нуқсонли баённома ва харажатлар сметалари ишлаб чиқариш ва техник хизматга ўтказилади. Асосий воситаларни таъмирдан қабул қилишда "Таъмирланган обьектларни қабул қилиш ва ўтказиш бўйича Йўриқнома (ОС-3 шакли)" тузилади.

Мунтазам таъмирлашни амалга ошириш учун, шунингдек, таъмирлаш ишлари қўламини белгилайдиган барча нуқсонлар ва таъмирлаш учун зарур бўлган эҳтиёт қисмлар ва таъмирлаш материаллари рўйхати келтирилган нуқсонли баённома тузилади. Носоз баёнот технологик қисмни, алоҳида компонентлар ва механизmlарни таъмирлаш учун масъул бўлган уста томонидан имзоланади. Корхона раҳбари (бош мұхандис) томонидан тасдиқлангандан сўнг нуқсонли баённома талаб бўйича баённомада келтирилган эҳтиёт қисмлар ва таъмирлаш материалларини-счёт-фактура гурухига бериш учун асос бўлиб хизмат қиласиди.

Ишлаб чиқаришга сарфланган инвентаризация ва нүқсонли баённомани ҳисобдан чиқариш далолатномаси бухгалтерия бўлимига топширилади.

Таъмирлашнинг барча турлари учта усулда амалга оширилиши мумкин: шартнома (учинчи томон ташкилотлари томонидан), иқтисодий (компаниянинг ўзи томонидан) ва аралаш. «Худудий электро тармоқлар» АЖда ҳам капитал, ҳам жорий таъмирлаш шартнома ва хўжалик йўли билан амалга оширилади.

Пудратчилар билан шартнома асосида шартнома асосида амалга оширилган асосий воситаларни капитал ва жорий таъмирлашда «Худудий электро тармоқлар» АЖ объектларни тугалланган таъмирлаш учун, шу жумладан таъмирланган объектларни таъмирлаш жойига ва орқага қайтариш харажатларини тўлайди, агар бу харажатлар мавжуд бўлса.

Асосий воситаларни капитал таъмирлаш, реконструкция ва модернизация қилишдан қабул қилиш ва ўтказишни рўйхатга олиш таъмирланган, реконструкция қилинган ва модернизация қилинган объектларни қабул қилиш йўриқномалари бўйича амалга оширилади. Ускуналар ва transport воситаларини таъмирлаш бўйича пудратчилар билан ҳисоб-китоблар умуман обьектда тўлиқ бажарилган ишлар учун амалга оширилади. Ҳисоб-китоб ҳужжатлари асосида қўйидаги ҳисоб-китоблар ёзишмалари тузилади.

Асосий воситаларни қабул қилишга ваколатли «Худудий электро тармоқлар» АЖ ходими ва таъмирлашни амалга оширган ташкилот вакили томонидан имзоланган АКТ «Худудий электро тармоқлар» АЖ бухгалтерия бўлимига топширилади. Далолатнома бош бухгалтер томонидан имзоланади ва

раҳбар томонидан тасдиқланади. Агар таъмирлаш учинчи томон субъектлари томонидан амалга оширилса, у ҳолда далолатнома икки нусхада тузилади, иккинчи нусхаси таъмирлаш, реконструкция ва модернизация қилишни амалга оширган шахсга топширилади. Таъмирланган асосий воситалар объектининг техник паспортида объектнинг капитал таъмирлаш, реконструкция ва модернизация қилиш билан боғлиқ хусусиятларида зарур ўзгаришлар бўлиши керак.

«Худудий электро тармоқлар» АЖда, қабул қилинган ҳисоб-китоб сиёсатига мувофиқ, таъмирлаш фондини яратиш учун ҳеч қандай шарт йўқ ва барча ишлар таъмирлаш устахонасидан фойдаланмасдан амалга оширилади, шунинг учун иқтисодий усул билан амалга ошириладиган таъмирлашнинг барча ҳақиқий харажатлари тегишли ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобига тўғри келади. харажатлар елементлари.

Иқтисодий усулда амалга ошириладиган асосий воситаларни ишлаб чиқариш мақсадларида барча таъмирлаш тарқатиш тармоқларини таъмирлаш ва капитал таъмирлашнинг кўп йиллик ва йиллик жадваллари билан режалаштирилган, яъни.объектларни таъмирлаш бўйича нүқсонли баёнотлар ва сметалар олдиндан режалаштирилган ва тайёрланган. Режадан ташқари таъмирлашга эҳтиёж туғилса, фақат корхона Президентининг ёзма рухсати билан таъмирлаш учун нүқсонли баённомалар ва сметалар тузилади ва обьект таъмирланади.

Асосий воситаларни таъмирлаш, амортизация операцияларини тўғри ва ўз вақтида бажариш «Худудий электро тармоқлар» АЖ бухгалтерия бўлими ишини осонлаштиради ва тартибга солади. Таъмирлаш ҳам корхона

раҳбарияти, ойлик таъмирлаш бўлимлари томонидан қатъий назорат қилинади, амалга оширилган таъмирлаш бўйича ҳисобот ТВП (транспорт воситаларининг паспорти) ва бухгалтерия бўлимига тақдим этилади.

«Худудий электро тармоқлар» АЖ корхонасида ҳар ойлик ва йиллик тадбирлардан ташқари ҳар ҳафта хавфсизлик кунлари ўтказилади, унда раҳбарият вакиллари, ускуналар хавфсизлиги ва ишонччилиги хизмати ходимлари бошқариладиган асосий воситаларни текширадилар ва улардан фойдаланишни текширадилар. Шунингдек, компания раҳбарияти мунтазам равища режадан ташқари текширувлар ва таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш ишлари олиб бориладиган объектларни текширади.

Хулоса. Ушбу усууларнинг барчаси «Худудий электро тармоқлар» АЖга асосий воситаларнинг оқилона ва самарали ишлашига имкон беради, бу эса охир-оқибат компаниянинг максимал даромад олишини таъминлайди.

Асосий воситалар тикланиши мумкин бўлмаган ёки иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлмаган ҳолатларда уларни тугатиш муносабати билан балансдан ҳисобдан чиқарилиши мумкин. Асосий воситаларни тугатиш тўлиқ эскириш ҳисоблаб ёзилганидан кейин; жисмоний эскириш, ҳалокатлар, табиий оғатлар, фойдаланишнинг рисоладаги шарт-шароитларини бузиш оқибатида яроқсиз ҳолга келганида; корхона ва ташкилотларнинг курилиши, кенгайтирилиши, реконструкция қилиниши, замонавийлаштирилиши ва техник қайта жиҳозланиши муносабати билан, шунингдек тегишли давлат органларининг қарорлари бўйича амалга оширилиши мумкин. (Асосий воситалар қийматини балансдан чиқариш тартиби

тўғрисида Низомнинг 6-банди, АВ томонидан 29.08.2004 й. 1401-сон билан рўйхатга олинган). Шу билан биргаликда 1401-сон Низомнинг 7-бандига мувофиқ асосий воситаларни тугатишини қуидагилар амалга оширадилар:

- а) бюджет ташкилотлари - юкори ташкилот билан келишган ҳолда, юкори ташкилот мавжуд бўлмаганда - қонун ҳужжатларига мувофиқ мустақил равища;
- б) унитар корхоналар томонидан хўжалик юритиши ҳуқуқи билан уларга тегишли бўлган кўчмас асосий воситалар - корхона мол-мулкининг мулқдори розилиги билан, қолган асосий воситалар эса - қонун ҳужжатларига асосан мустақил равища;
- в) тезкор бошқарув ҳуқуқига асосланган давлат унитар корхоналари томонидан (бундан кейин давлат корхоналари) корхона муассисининг розилиги билан;
- г) бошқа корхона ва ташкилотлар - қонун ҳужжатларига мувофиқ мустақил равища;

Корхоналарда асосий воситаларни тугатиш муносабати билан уларни ҳисобдан чиқариш тўғрисида қарор қабул қилиш учун худди ТМЗлар каби раҳбар (раҳбар ўринбосари) ёки бош муҳандис раислигига комиссия тузилади. Комиссия корхона раҳбарининг буйруги билан тузилади. Комиссия таркибига корхонанинг тегишли мутахассислари, бухгалтерия ходимлари ва моддий жавобгар шахслари киритилиши керак. Комиссия ҳисобдан чиқариш керак бўлган асосий воситаларнинг бевосита кўригини амалга оширади, бунда зарур техник ҳужжатлар, шунингдек, бухгалтерия ҳисоби маълумотларидан фойдаланади; уларни тиклашнинг мумкин эмаслигини ёки иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ эмаслигини аниқлайди; асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш

сабабларини аниқлайды; тугатилаётган асосий воситаларнинг айрим узеллари, деталлари, материаллари, рангли ва қимматбаҳо металларидан фойдаланиш имкониятини белгилайди ва уларни баҳолайди ҳамда тегишли омборга топширилишини назорат қиласи.

Қисмларга бўлинган ва демонтаж килинган асосий воситанинг бошқа асосий воситани таъмирлаш учун яроқли бўлган барча узеллари, деталлари, материаллари, рангли ва қимматбаҳо металлари улар ҳисобга олинадиган тегишли ҳисобваракларга асосий воситаларни тугатиш комиссияси томонидан белгиланадиган эҳтимолий фойдаланиш нархи бўйича кирим қилинади. Яроқсиз узеллар, деталлар, материаллар, рангли ва қимматбаҳо металлар иккиласми хом ашё (темир-терсак, қийқинди ёки ўтин) сифатида кирим қилинади ҳамда корхона ёки ташкилотнинг хоҳиши бўйича қонун хужжатларида белгиланган тартибда ишлатилади.

Асосий воситаларни уларнинг

тутатилиши сабабли ҳисобдан чиқариш тўғрисида комиссия томонидан қабул қилинган қарор натижалари мазкур Низомга 1-сон иловага асосан асосий воситаларни тугатиш тўғрисидаги далолатнома билан (АВ-4-сон шакл), шу жумладан транспорт воситалари бўйича 1401-сон Низомга 2-сон иловага асосан транспорт воситаларини тугатиш тўғрисидаги далолатнома (АВ-4а-сон шакл) билан расмийлаштирилади. Шуни назарда тутиш керакки, тугатиш далолатномалари тасдиқлангунинг қадар асосий воситаларни қисмларга бўлиш ва демонтаж қилишга йўл қўйилмайди. Тугатиш жараёни якунланганидан сўнг корхона ёки ташкилот бухгалтерияси томонидан асосий воситаларни тугатиш билан боғлиқ харажатлар ва уларни тугатишдан моддий бойликларнинг келиб тушиши тўғрисида 1401-сон Низомга 3-сон иловага асосан маълумотнома тайёрланади. Асосий воситаларни тутатилиши бухгалтерия ҳисобида 1401-сон Низомнинг 21, 22-бандларига мувофиқ амалга оширилади [11]

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Rahimova GM. (2021) Accounting of the results of continuous revaluation of property, plant and equipment in accordance with international standards3 (2021) / ISSN 2181-1415© 2021 in Science LLC. This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>).
2. Raximova GM, Safarov J. (2021) Audit of settlements with suppliers and contractors: the main stages of its implementation and the specifics of performing audit procedures. International Scientific Journal Theoretical & Applied Science 4 (96), 443-445.
3. Raximova GM (2020) Economics and education. The main tool of calculation and audit Bilan sadlik of lohmuller, warning pop meets standard pillari. Economics and education. №4
4. Murodovna RG (2021) Analytical procedure in an audit of fixed assets. International Journal of Financial Management and and Economics, issue 01, volume 4 p. 40-452021
5. Raximova GM, Abdulxayeva S, Pirimkulov OM. Features of audit of small and medium-sized enterprises. Theoretical & Applied Science. 2020(6):101-105.
6. Islamkulov AK. Formation of the federal budget in foreign countries. Thematics Journal

- of Economics. 2022 Sep 17;8(2).
- 7. Islamkulov AK. Economic development, government spending and political factors. Thematics Journal of Economics. 2022 Sep 16;8(2).
 - 8. Islamkulov AK. Improvement of regulation of interbudgetary relations in the Republic of Uzbekistan. Евразийское Научное Объединение. 2018(12-4):240-2.
 - 9. Khojibergenov DT, Chmura DK, Zobnin NN, Islamkulov KM. Self-tapping screw surface gas-phase cementation kinetics investigation, with EPDM washer. Elastomery. 2017;21.
 - 10. Islamkulov A. Fiscal Policy Aimed at Ensuring the Equivalency of the Budget in the Medium Term in Uzbekistan. Science Review. 2019;7:443-5.
 - 11. Асосий воситалар қийматини балансдан чиқариш тартиби тўғрисида Низом (Янги таҳрирда) (АВ томонидан 29.08.2004 й. 1401-сон билан рўйхатга олинган Молия вазирлигининг 16.08.2004 й. 101-сон буйруғи билан тасдиқланган)